

חשיפה ראשונית: המהדורה השלי

מה של 'אגרות קודש' יוצאת לדרך, עם 70 כרכים חדשים!

מסיימים?

מתחילים סדרה חדשה!

הכרך האחרון של 'אגרות קודש' הגיע השבוע ל'בית חיינו', אך עורך הסדרה חושף תוכנית עתידית עוצמתית: מהדורה חדשה, שלמה וכרונולוגית, שתאסוף את כל אלפי המכתבים המפוזרים, "כל מכתב על מקומו" • "ארגזים של מכתבים", לפחות עשרים כרכי מילואים, ויעד של כשבעים כרכים • לצד זאת - מבט אל הדרך: "דידן נצח", "המלך מבזבז את אוצרותיו", וכל מכתב כ'יחידות' • ראיון מיוחד עם עורך הסדרה, הרה"ח הרב **שלום יעקב חזן**

אברהם ריניץ

ח ורף תשמ"ט. בין כותלי 770 מרחפת באוויר התרגשות שקטה ועמוקה. עשרה כרכים כבר ראו אור מסדרת "אגרות קודש" של כ"ק אדמו"ר שליט"א – עשרה כרכים של אור גנוז, אלפי מכתבי-קודש שנכתבו לבני ובנות ישראל בכל קצוי תבל – ועתה, לרגל הופעת הכרך העשירי, נערכים בחצרות קדשנו למעמד מיוחד.

מאחורי הקלעים עומדת חבורה קטנה של תמימים צעירים ונמרצים מבית חיינו. בראשם האחים הרה"ח **חיים** והת' **יוסף יצחק גרינברג**, לצד הרב **אברהם סימפסון** והת' **שניאור זלמן ליברוב**, שנטלו על עצמם לארגן את החגיגה לפרטי פרטיה: ליברוב נרתם לגיוס הכספים, יוסקה גרינברג לתכנון ולעריכת ה'תשורה' המיוחדת – שעל כריכתה נדפס, ברקע, כתב-יד-קודשו של הרבי; ובסוד העניין הוכנס אף הרב **שלום בער לוין**, הספרן הראשי בספרית ליובאוויטש ועורך הסדרה. הרב **יוסף הלוי ווינברג** נקבע כמנחה המעמד.

בשנים ההן, היו שחששו שמא הרבי לא יהיה שבע-רצון מהחגיגה סביב הספרים. אך בשבת קודם האירוע, כשהרבי חילק משקה עבור אירועים והתוועדויות בכל רחבי העולם, עלה גם הרב ווינברג, וכשמזג לו הרבי מן הבקבוק, אמר הרבי בקול רם, יותר מן הרגיל: **"הצלחה רבה"**.

וכך, ביום ראשון **כ"א אדר ראשון תשמ"ט**, נתכנסו בחצרות קדשנו גדולי התורה והחסידות מכל החוגים – מעמד שגרם נחת-רוח מרובה לרבי.

החגיגה הצליחה באופן יוצא מן הכלל, ובמהלכה נמכרו 650 כרכים מאגרות-הקודש של הרבי. למחרת היום הוכנס דו"ח מפורט אל הרבי ואלבום תמונות מן המעמד. הרבי רשם בכתב-יד-קודשו: "נל' [נלקח]"; והוסיף: **"כן יבשר-טוב לעתיד-לבוא, ובהוספה, והזמן-גרמא דמרבים בשמחה, אזכיר-על-הציון"**

ולא ידעו אז העומדים מאחורי המעמד, שני האחים גרינברג, כי דודם – אחי אמם – הוא שעתיד, כעבור עשרות שנים, ללוות את הסדרה כולה אל קו הסיום.

הכרך האחרון מגיע ל־770

עברו עשרות שנים מאז אותה חגיגה חורפית. הסדרה הוסיפה וגדלה, כרך אחר כרך, אוצר אחר אוצר, עד שבימים אלה מגיע אל בית חיינו **הכרך המ"ב – האחרון בסדרה** – המאגדת את אגרות-הקודש מן השנים **תנש"א-תשנ"ב**. ארבעים שנות עמל מאז ראה אור הכרך הראשון בי"א ניסן תשמ"ז, וכעת, בס"ד, מונחת הסדרה כולה לפנינו, שלמה.

אם על הופעת הכרך העשירי לבדו נערך מעמד-הוד שגרם נחת-רוח כה רבה לרבי – על אחת כמה וכמה עתה, עם השלמת הסדרה כולה. איזו שמחה צריכה למלא את ליבנו!

מי שזוכה להביא את הסדרה אל קו הסיום, הוא הרה"ח הרב **שלום יעקב חזן**, חבר מערכת 'אוצר החסידים' שע"י הוצאת קה"ת, שהוא גם העורך הראשי של שבועון 'בית משיח'.

במשך השנים ערך הרב חזן עשרות כרכים מתורת רבותינו נשיאינו בהוצאת קה"ת, ובכללם **כרכים כ"ב-מ"ב** של סדרת אגרות-הקודש – כעשרים כרכים – אותם נטל על עצמו לערוך עד עצם היום הזה.

פנינו אליו, לשמוע ממנו: כיצד החלה הסדרה, מה היו הוראותיו הקפדניות של הרבי שליט"א בעבודת העריכה, ומה ראה לאורך עשרות שנות מלאכת-קודש. ובעיקר – מה צופן העתיד, ואיזו בשורה גדולה ממתינה עוד מעבר לפינה.

מ"הוספות" ללקוטי שיחות – לסדרה עצמאית

"הורתה ולידתה של סדרת ה"אגרות קודש" הכללית, של כל רבותינו נשיאינו", מספר הרב חזן, "הייתה באתערותא דלעילא, בהוראה שקיבל הרב שלום דובער לוין, בפתק שכתב לו הרבי בשלהי טבת תש"מ, ובו הוראות לאסוף את אגרות אדמו"ר הזקן ולהוציאם לדפוס. במשך השנים הבאות זכה הרב לוין לעשרות הוראות ומענות קודש בנוגע לעריכת סדרת האגרות של רבותינו נשיאינו, עד שבחודש טבת תשמ"ז הושלמה הסדרה, כולל כמה כרכי מילואים.

"לאחר שסיים את הדפסת הסדרה, לא עלה בדעתו של הרב לוין להציע להדפיס גם את אגרותיו של הרבי בסדרת "אגרות הקודש", מכיוון שמאז שנת תשכ"ב - כאשר נדפס חלק ב' של לקוטי שיחות - נדפסו אגרות תוכניות של הרבי ב"הוספות" לכרכי הלקוטי שיחות. את המכתבים הללו קיבלו חברי הוועד להפצת שיחות מחסידים שהיו ברשותם אוספי כתבי-קודש, או מן הנמענים עצמם; ופעמים בודדות אף הרבי בכבודו ובעצמו מסר העתק ממכתביו לפרסום.

"וכאן חשוב להדגיש עד כמה היתה יקרה ההדפסה הזו בעיני הרבי. לפני כל כרך, כשהוכנס הספר המוכן לאישורו הסופי של הרבי, היה הרבי עובר גם על המכתבים שב'הוספות', ולעיתים נדירות אף מוסיף ומתקן בהם בכתב-יד-קודשו.

"בפתח-דבר לכרך ט"ו פנו חברי הוועד אל הציבור בבקשה לשלוח מכתבים שקיבלו מהרבי, 'לזכות את הרבים'. הרבי הוסיף שם בכתב-יד-קודשו, אחרי המילים הללו: 'ות"ח נתונה בזה לכאו"א מהם, וזכות הרבים תלוי' בהם'. ועל הביטוי 'פונים בבקשה נמרצה' – תיקן הרבי והוסיף: 'כפולה ומכופלת'. שתי מילים, אך כמה הן מגלות על חביבות העניין.

"אלא שתמיד היה מחסור. כשיצאו כרכים י"ב-י"ג דלי-עמודים, הביע הרבי את פליאתו, וכשהשיבו חברי הוועד שאין די מכתבים – הורה הרבי למזכירות להעביר אליהם כמה מאגרותיו. וכך שוב ושוב; בשנת תשמ"ג, לקראת כרך כ"ב של 'לקוטי שיחות', כתבו חברי הוועד על הקושי לקבץ מכתבים, והרבי השיב: 'ילקטו מהמזכ' אלו המתאימים ויתנו להו' [להוציא לאור (?)]".

ואז הגיעה התפנית. "לקראת כרך כ"ה של 'לקוטי שיחות', שוב נוצר מחסור. הרב שניאור זלמן חנין, מנהל הוועד, פנה אל מזכירו של הרבי, האחראי על ארכיון האגרות – הרב **שלום מענדל סימפסון** – וביקש ממנו מכתבים תוכניים. הרב סימפסון הביא את הבקשה אל הרבי, והרבי הורה לו לבדוק אם יש בארכיון מכתבים מתאימים, ולהראותם לו. הרב סימפסון בחר חבילת מכתבים משנת תשי"ח, והכניסה אל הקודש פנימה.

"וכאן – באתערותא דלעילא – קרה הדבר. הרבי הורה להעביר את החבילה לא אל הוועד, אלא לידי הרב **שלום דובער לוין**, הספרן הראשי, על מנת להוציא את מכתבי הרבי בסדרת 'אגרות קודש' של רבותינו נשיאינו. ביום שלישי ט"ז אדר תשמ"ז קיבל הרב לוין את החבילה, ועליה פתק בכתב-יד-קודש: **להרשד"ב שי' לוין. כדאי לברר ובהקדם האפשרי**: 1) **מה כדאי להו"ל מהמצו"ב** [= להוציא לאור מהמצורף בזה]. 2) **להגי' עוד והעיקר להוסיף מ"מ** [= מראי מקומות] **וכו'**. 3) **להו"ל בפו"מ** [= להוציא לאור בפועל ממש].

"הרב לוין, שעד אז כלל לא היה מעורב בהוצאת מכתבי הרבי, לא הבין מה הקשר שלו לעניין. הוא בירר אצל חברי הוועד, ושאל את הרבי באיזו דרך להוציא לאור: בסדרת כרכים מיוחדת של 'אגרות קודש', או כ'הוספות' ל'לקוטי שיחות' כמקודם. הרבי **מחק את האפשרות השנייה**, הדגיש את הראשונה, והוסיף: 'יברר אצל הרש"מ שי' סימפסון, שהוא המציא חבילה זו, ואצלו עוד כו"כ'".

וכששמעו חברי הוועד על הוראת הרבי – העבירו לידי הרב לוין את כל ארכיון המכתבים שברשותם. מכאן ואילך החל מירוץ. "מתשובות הרבי הבין הרב לוין שהרבי מעוניין שהכרך הראשון יהיה מוכן לי"א ניסן, יום הולדתו", אומר הרב חזן. "הרבי כתב לו: 'קדימה לאופן שתוקדם יותר ההוצאה-לאור', והוסיף: 'והרי זה שייך להכנות לפסח – חפזון'. הרב לוין השקיע את כל מרצו, וכעבור תשעה ימים בלבד כבר היו בידיו עלי-הגהה ראשונים. ולרגל י"א ניסן תשמ"ז ראה אור הכרך הראשון".

הרב חזן עצמו הצטרף למלאכה כעבור

שנים. "נכנסתי בתשנ"ב", הוא מספר. "חזרתי מברזיל, והרב לוין חזר באותה תקופה מרוסיה וביקש ממני לסייע לו. מכרך כ"א כבר התחלתי – עשיתי כמעט את כל המכתבים והוספתי את כל המילואים – ומכרך כ"ב, שיצא בתשנ"ג, כבר קיבלתי את העריכה כולה". במסגרת זו שדרג הרב חזן את הסדרה והוסיף מראי-מקומות ומפתחות מפורטים - כפי שהורה הרבי.

דאגת הרבי לפרטיות

עם צאת הכרך הראשון התעוררה שאלה עדינה, שליוותה את הסדרה כולה: **כיצד מפרסמים מכתבים שנכתבו ליחידים, מבלי לפגוע בפרטיותם של אלה שפנו אל הרבי בלבם הפתוח?**

"כבר בתחילת הדרך", מספר הרב חזן, "מסר הרבי לרב סימפסון כללים אילו מכתבים להדפיס. בין השאר הורה שלא להדפיס מכתבים שיש בהם פגיעה בחוגים אחרים או בעסקנים; וכן – שלפני שיעביר את המכתבים לדפוס, יכניס אותם אל הקודש פנימה, לאישורו".

לב העניין היה ההקפדה על פרטיותם של הנמענים. "כששאל הרב סימפסון אם 'באפשר להסיר את השמות', מחק הרבי את המילה 'באפשר' שבשאלתו, והוסיף בכתב-ידו: 'ולהשמיט הענין שאינו מתאים'. כלומר – לא רק שמות, אלא כל ענין פרטי שאין מקומו ברבים".

וכאן נולד מתח שנמשך זמן רב. "הרב לוין רצה לערוך את האגרות כפי שערך את הכרכים הקודמים - מתוך עיון חופשי בארכיון עצמו, כדי שיוכל להחליט מה להשמיט וכיצד להסביר כל מכתב. אבל הרב סימפסון טען שמדובר בחומר מסווג מאוד, בעל אופי פרטי, ושללא רשות מפורשת אינו יכול למסור לידיו את המכתבים המקוריים - ובוודאי לא את מכתבי השאלות שאנשים שיגרו אל הרבי".

"כשהובא העניין לפני הרבי, סימן הרבי את שם הרב לוין וכתב: 'כדאי לסייעו, ובמילא – אם מותר על-פי שולחן ערוך למלאות בקשתו'. מכיוון שנפסק להלכה כחרם דרבנו גרשום, שאסור לקרוא מכתבי חברו שלא מדעתו - מכאן הבין הרב סימפסון, שעם כל הרצון לסייע, אינו רשאי למסור לרב לוין את המכתבים האישיים שאנשים שלחו אל הרבי".

הרב סימפסון עדכן את הרבי שכך הסביר לרב לוין, והרבי הגיב בקיצור: "אם כן – מה השאלה?!" וכשכתב הרב לוין שלא יוכל לערוך כמקודם בלא גישה חופשית, השיב הרבי: "אינו מובן כלל איך מותר ליתן גישה חופשית – כשכותב המכתב אסר זה?!" ועל בקשתו לערוך "באופן שערכתי הכרכים הקודמים" הוסיף הרבי: "אם כן – יהיה באופן אחר. באם יתמעטו ההערות, אי אפשר להוציא לאור את המכתבים?"

הרב שלום יעקב חזן.
באגרות קודש רואים את 'איש האלוקים' שלמעלה מדרך הטבע

> אתן לך דוגמה שאני רואה במו עיניי על ההעתקים שבמזכירות: אבא מודיע לרבי שנולדה לו בת, ומבקש ברכה. המזכיר מקליד את המכתב ומבין למשלוח. כעבור יומיים מגיע השם. אבל המכתב כבר הודפס! אז מכניסים לרבי פתק, והרבי מוסיף בכתב־ידו, על העתק המזכירות, להוסיף במכתב: 'ונקרא שמה בישראל, פלונית שתחיה'. כלומר - הרבי קרא את אותו מכתב פעמיים. וזה מכתב הכי רגיל, כזה שאתה בכלל לא שם לב אליו

"זו היתה עבודה לא קלה", מודה הרב חזן. "הרב לוין קיבל לידיו צילומים שכבר נמחקו מהם הקטעים שאינם לפרסום, וביקש שהעריכה תהיה מושלמת – שלכל מכתב יהיה הסבר על איזו שאלה הוא משיב. הוא אף כתב לרבי שהעבודה נעשית עליו בקושי. והרבי השיב לו בברכה: 'אין צריך לחכות על הגהתי... כי הזמן-גרמא להוסיף בחזקתו שיוציא לאור דבר מתוקן'. ועל בקשתו לקבל את המכתבים ללא צנזורה – השיב הרבי: 'כבר עניתי'".

וכך נקבע אופי העריכה לשאר הכרכים: הרב סימפסון ליקט מן הארכיון, צילם, השמיט מן הצילומים את שאינו ראוי לפרסום, ומסר חבילות להגהת הרבי ולאישורו; הרבי העביר אותן הלאה אל הרב לוין, וכשהיה הספר מוכן – אישרו הרבי במתן תאריך ל'פתח-דבר'.

"כשמתבוננים בכל זה", מסכם הרב חזן, "מבינים שההשמטות לא באו להסתיר דבר. להפך – הן ביטוי לדאגתו האישית של הרבי לפרטיותו של כל יהודי שפנה אליו. הרבי שמר על כבודו של כל אחד, גם כשפתח בפני הרבים את אוצרותיו".

"המלך מבזבז את אוצרותיו" – דידן נצח והצינור החדש

כאן אנו עוצרים ושואלים: **למה דווקא אז? מה קרה בחודש אדר תשמ"ז, שפתאום הרבי הורה להוציא לאור את אגרותיו שלו – דבר שהוא עצמו הסתייג ממנו?**

"כמובן שאיננו יודעים 'דעת עליון'", מסייג הרב חזן את דבריו שלהלן, אבל מציג את ההרגש שלו: "בעשרה בטבת תשמ"ז, בימי חגיגות ה'דידן נצח', הודה הרבי לאלו שבאו 'להשתתף לשמוח על הבשורה טובה דהוספה בהדפסת כתי"ק רבותינו נשיאינו והפצת וכו'". על פניו, לא היתה הוספה מיוחדת בתקופה ההיא בהדפסת ספרים חדשים, והדבר אמר דרשני.

"באותם ימים, בהתוועדות שבת פרשת ויחי, דיבר הרבי שוב על הדפסת ספרים חדשים, והתבטא שכאשר יוצא ספר חדש, קונטרס או מאמר כו', צריך כל אחד ואחד ללמדו, ובהדגשה - שאין להסתפק בכך שישנם כמה וכמה שלומדים ענין זה, אלא כל אחד ואחד חייב לומר **בשבילי** נדפס ספר, או קונטרס או מאמר זה!

"ייתכן, בדרך אפשר, שכבר באותם ימים 'עלה במחשבה' אצל הרבי [על דרך מה שהרבי העיד על עצמו, כאשר הורה בי"ט כסלו תשל"ז להוציא את המשך תער"ב, שהדברים עלו במחשבתו כבר בכ' מר-חשון] להוציא לאור את סדרת האגרות קודש של עצמו, שסדרה זו גרמה שמחה מיוחדת אצל כלל החסידים, ובספרים הללו מודגשת השייכות לכל אחד ואחד, כיחיד.

ובכך טמון חידוש מיוחד. "כל תורתו של הרבי נדפסה מתוך התעוררות החסידים. אבל סדרת האגרות באה באתערותא דלעילא – ביוזמה שלמעלה, מן הרבי עצמו. הרבי הוא שהורה.

ועל השאלה 'למה דווקא אז', אומר הרב חזן: "בפורים תשמ"ז הרבי דיבר על כך שיש חסרון בהתמסרות ובהתקשרות של החסידים לנשיא הדור. בתקופה ההיא היו גם כמה אירועים של חסרון בהתקשרות, שבעקבותיהם הרבי הוריד את הנשיאות שלו ממוסדות שונים.

"אולי יש לומר, שדווקא על רקע החסרון בהתקשרות - זיכה הרבי את כלל ישראל בצינור חדש לחיזוק ההתקשרות: פרסום אלפי אגרותיו, גלויות ופתוחות לכול. אם בעבר היה החסיד נכנס ליחידות ומקבל את הדרכת הרבי בכל פרטי חייו – הרי כעת, כשנמסרה העבודה לכל יחיד, ניתן לכל יהודי לפתוח את האגרות ולמצוא בהן את דעת הרבי.

זהו, לדבריו, פשר הביטוי "המלך מבזבז את אוצרותיו". "בשעת המלחמה, ולקראת הניצחון, פותח המלך את אוצרותיו הגנוזים ומחלקם לאנשי הצבא הנלחמים בפועל. וכך הרבי: את האוצר הגנוז – אלפי אגרותיו – הוא מבזבז לכל אנשי הדור, הלוקחים חלק במלחמת בית דוד, להביא את הניצחון הגמור בהתגלות הרבי מלך המשיח".

אך יש כאן עומק נוסף – מהי, בעצם, "אגרת"; וכיצד התגבר הרבי על הסתייגות שהוא עצמו העלה.

כש'אגרת' הופכת ל'ספר'

"החידוש של האגרות, לעומת מאמרי החסידות", אומר הרב חזן, "הוא שבהם הוריד הרבי את הדרגות הנעלות ביותר שבחסידות – אל תוך ענייני הרשות: פרנסה, רפואה, עסקים. כמו שאמר הרבי בשיחת ט"ו בשבט תשמ"ח – שגם בענייני הרשות יש הוראות בתורת החסידות של נשיא הדור; ובפרט על-פי הידוע, שגילוי ה'יחידה', עצם הנשמה, הוא דווקא בד' אמות שמחוץ לאדם, בבירור ענייני העולם. כלל הוא בחסידות: כל הגבוה יותר – יורד למטה יותר".

"הרבי ביאר, בשיחת ליל ערב ראש-השנה תשד"מ, על הדפסת אגרת-הקודש של אדמו"ר הזקן: שענינה של 'אגרת' הוא שנועדה מלכתחילה להישלח למקום אחר, בריחוק ממקום כותבה. ונמצא, שכל ענינה של האגרת – לפעול בעולם, במקום שאליו נשלחה.

"וכאן", הוא ממשיך, "החילוק שבין אגרת לספר. כלשון התורה-אור: 'הספר הוא נצחי, תמיד בלתי יבוטל לעולם; אך אגרת אינה נכתבת אלא לפי שעה בלבד, ולא להתקיים'. וזה היה החידוש שעשו הרבנים בני אדמו"ר הזקן: שאספו את אגרות-הקודש המפוזרות, והעלו אותן 'על מכבש הדפוס' – לעשות מן ה'אגרת' 'ספר', באופן של ספר קבוע לדורי דורות".

ובנקודה זו, אומר הרב חזן בהדגשה, "הרבי פסק את הדין על עצמו: בכרך ל"ג, נדפס מענה שכתב הרבי בשנת תשמ"א לרב אברהם קוטלרסקי, שאסף את מכתבי הרבי וסידרם כעין 'ספר', וביקש על כך ברכה והסכמה. הרבי השיב לו: 'כמובן כוונתו רצויה, אבל מובן **שבפרסום** מכתבים הנכתבים ליחידים (רובם) אחריות גדולה - ובפרט כשמקבצים הרבה יחד, ונעשה קובץ וספר וכו' – והרי האחריות עלי. וצריך להיות ועד, ולא יחיד - שיחליט מה לפרסם'.

"הרבי עצמו הסתייג", הוא מדגיש. "ובכל זאת, כעבור שש שנים, בתשמ"ז, הרבי הוא שהורה להדפיס את אגרותיו בסדרה. כלומר – הרבי הסיר את ההסתייגות שהעלה, ונטל את האחריות על עצמו.

"ויש בכך רמז עמוק", הוא מוסיף. "מבואר בתורה-אור שאגרת היא בחינת ספירת המלכות – 'אגרת נשלחת מעולם לעולם לעשות רצון המאציל'. והרי הרבי הוא בחינת המלכות. כך שאין זה רק קובץ מכתבים: זוהי המלכות עצמה, נשלחת אל העולם לפעול בו. הנשיא הוא ה'ראש' וה'לב' של ישראל – ממשיך חיות לכל אחד לפי ערכו, ובד-בבד את עצם החיות לכולם בשווה. ולכן כל אגרת היא כעין 'יחידות' פרטית לכל יהודי – בכל ענייני חייו".

חדר המזכירות של הרבי.
המזכירים לא עמדו בקצב...

15,000 אגרות, וזה רק קצה הקרחון

כשביקשנו מהרב חזן לסכם במספרים את סדרת האגרות קודש, הוא אומר: "בסך הכול נדפסו עד עתה כחמישה-עשר אלף מכתבים. אבל אל תטעה – זה רק קצה הקרחון. הרבי כתב עשרות אלפים רבים של מכתבים. כל המכתבים ה'רגילים' – ברכה לבר-מצווה, לחתונה, להחלפת דירה – אינם נכנסים לסדרה כלל. וזה לבד עשרות אלפי מכתבים.

"קח מכתב פשוט: 'לך לרופא, בדוק את המזוזות, תן צדקה לפני הדלקת הנרות, דבר עם ידידים'. ברכה על ניתוח, ברכה לרפואה – עשרות אלפים כאלה. בדרך כלל אין בהם חידוש לרבים, ולכן לא מדפיסים אותם. אם יש בתוכם הוראה מיוחדת, מדפיסים את ההוראה, אבל המכתב ה'סטנדרטי' עצמו – עשרות ואולי מאות אלפים – נשאר מחוץ לסדרה.

"וכל זה", הוא מדגיש, "רק מארכיון האגרות בעברית ובאידיש. עדיין לא נגענו באנגלית – וגם שם יש עשרות אלפי מכתבים. אני כבר רואה את זה מתוך הספרים שמתחילים לצאת באנגלית. כך שמה שמודפס לפנינו הוא אחוז קטן בלבד מן המכלול".

המספרים הללו, ככל שהם מרשימים, אינם עיקר. עיקר הדבר הוא מה שמסתתר מאחוריהם. "כשאתה רואה את כל זה", אומר

"מילה אחת. או פסיק שהרבי מוסיף במקום שצריך. דברים זעירים, שמגלים עד כמה כל אות היתה מדודה". מן ההיקף הזה אפשר ללמוד גם מן הצד השני שלו: היה זה קצב שגם המזכירים, בשר-ודם, לא תמיד יכלו לעמוד בו - ועצם העובדה הזו היא עדות נוספת לכמות שמעבר לטבע.

הרב חזן, "אתה רואה לראשונה את ההיקף הפעילות של הרבי – איך הרבי מקיף את כל העולם. איך אנשים מכל קצוות תבל כתבו אל הרבי. דבר כזה לא היה בהיסטוריה. גם אצל גדולי ישראל שקדמו – רבנים ומנהיגים – היתה תמיד איזושהי מגבלה, גבול גיאוגרפי או חוגי. אבל היקף כזה, שמקיף את כל העולם כולו, פשוטו כמשמעו – לא היה.

"ואל תשכח", הוא מוסיף, "שזה היה עוד קודם שהיתה תקשורת. לא היה אינטרנט, לא היה פרסום, ובכל זאת – מן השנים הראשונות ממש, אתה כבר רואה שכל העולם עומד בקשר עם הרבי, ושואל אותו שאלות של חיים ומוות. שמו של הרבי כבר התפרסם בעולם, וכבר סמכו עליו. זה כך כמעט מתחילת הנשיאות".

עד כאן – ההיקף הגלוי, המספרי. אך ככל שהתעמקנו בנתונים, צפה ועלתה תמיהה אחת, שהרב חזן עצמו חוזר אליה שוב ושוב לאורך כל השיחה – כמעט בעל-כורחו, כמי שאינו יכול להניח לה: איך הספיק הרבי את כל זה, בעשרים-וארבע שעות ביממה?

"עשה את החשבון בעצמך", הוא מבקש. "מתש"י עד תשנ"ב – ארבעים ושתיים שנה. תוריד שבתות, תוריד ימים-טובים – נשארים בערך מאתיים-שמונים ימי-חול בשנה. כפול ארבעים ושתיים – אתה מדבר על משהו כמו שנים-עשר אלף ימים. ובתוכם, ממוצע של שלושה-ארבעה מכתבים תוכניים בכל יום. תוכניים בלבד. ואת המכתבים שאינם תוכניים – עוד עשרות אלפים.

"קח בחשבון", הוא ממשיך. "שבאותם ימים היו גם 'יחידויות' – שלוש פעמים בשבוע, אחר-כך פעמיים – לילות שלמים, לא חצי שעה. ונסיעות לאוהל. ולימוד. ותפילה. ואלפי התוועדויות. אתה עושה את החשבון בשעות – וזה פשוט לא מסתדר בדרך הטבע.

"את קדושתו וגדולתו והנהגתו הפלאית של הרבי של כל אנשי הדור בכל מרחבי תבל - את זה אנחנו ממילא לא תופסים. אבל גם לרבי יש עשרים-וארבע שעות ביממה. לא היו לו שלושים-וחמש. מה שהרבי הספיק ביום אחד – לאנשים אחרים ייקח שבועות!".

ולא רק הכמות מפליאה, אלא העומק שמאחורי כל מכתב ומכתב. "אנשים חושבים שעל מכתב 'רגיל' הרבי רק חתם", אומר הרב חזן. "זה לא נכון. הרבי קרא כל מכתב, תיקן, הוסיף. אתן לך דוגמה שאני רואה במו עיניי על ההעתקים שבמזכירות: אבא מודיע לרבי שנולדה לו בת, ומבקש ברכה. המזכיר מקליד את המכתב ומכין למשלוח. כעבור יומיים מגיע השם. אבל המכתב כבר הודפס! אז מכניסים לרבי פתק, והרבי מוסיף בכתב-ידו, על העתק המזכירות, להוסיף במכתב: 'ונקרא שמה בישראל, פלונית שתחיה'. כלומר – הרבי קרא את אותו מכתב פעמיים. וזה מכתב הכי רגיל, כזה שאתה בכלל לא שם לב אליו".

אפילו בפרטים הקטנים ביותר ניכרה אותה הקפדה. "פעמים רבות הרבי מזכיר שם באמצע מכתב – נניח 'מחותנו הרב פלוני' – ומוסיף בכתב-ידו 'שיחיה'. מילה אחת. או פסיק שהרבי מוסיף במקום שצריך. דברים זעירים, שמגלים עד כמה כל אות היתה מדודה".

מן ההיקף הזה אפשר ללמוד גם מן הצד השני שלו: היה זה קצב שגם המזכירים, בשר-ודם, לא תמיד יכלו לעמוד בו – ועצם העובדה הזו היא עדות נוספת לכמות שמעבר לטבע.

"דבר שבדרך הטבע היה לוקח שבועות שלמים – אתה רואה אותו נעשה ביום אחד. רואים את זה במעשה בפועל, שחור על גבי לבן, על-פני אלפי מכתבים – זה איש האלוקים".

"מיסוד המוסד, ועד הקומה החמישית"

מן ההיקף ומן ההיסטוריה אנו עוברים אל מה שמתגלה מתוך האגרות עצמן – וכאן, אומר הרב חזן, ממתינה הפתעה למי שלא עיין בהן.

"אנשים חושבים שהרבי רק נתן ברכות למנהלי המוסדות", הוא אומר. "זה לא נכון. הרבי פשוט ניהל בעצמו את המוסדות. אתה רואה באגרות את ההיקף – איך הרבי מעורב בכל מוסד ומוסד, איך הוא קבע כיצד לבנות מוסד וכיצד לנהלו. הרבי נותן לך כאן דרך שלמה איך נבנתה חב"ד, מההתחלה ממש. אלה מוסדות שהרבי בנה אותם – מהיסודות ועד הקומה החמישית.

"ושים לב", הוא מדגיש, "אין מדובר כאן ב'סמכות' או במוסר. הרבי לא נתן סתם נזיפות. הרבי כיוון את המנהלים בדרך הנכונה, הניח את היסודות איך בונים מוסד ואיך מנהלים אותו. מי שרוצה הצלחה – יש לו כאן מפה".

כדוגמה הוא מצביע על מכתב אחד. "מוסד פנה אל הרבי בבקשת כסף. והרבי משיב בתמיהה: 'אני מתפלא – כותבים שנשאר בקופה שמונה מאות אלף. איך זה שיש כסף בקופה? בדרך כלל עובדים על מינוס! ואם יש כל-כך הרבה בקופה, מדוע שאנשים יתרמו לכם עוד?' תראה איך הרבי, בכמה מילים, מלמד אותך כיצד מתנהל מוסד".

אך כאן עולה השאלה: **רוב האנשים אינם עסקנים – מה נוגע להם כל זה?**

"קודם כל, התורה נצחית", משיב הרב חזן. "אם הרבי כתב את זה – יש בזה הוראה. אתה רואה את העסקנות של הרבי, ובעצם אתה יכול ללמוד מכאן את המבט של הרבי – מה חשוב בעיניו, על מה הוא נתן דגש, ממה התעלם. את זה אתה יכול ליישם בחייך שלך, גם דרך ענייני עסקנות. דבר שני – בימינו, כל חסיד שני הוא עסקן... בחב"ד יש אלפי מוסדות; רק השלוחים הם כשבעת אלפים, ולצידם מנהלי מוסדות בקהילות. ובכל מוסד יש ועד-הורים, ועדים למיניהם. גם אם אינך מנהל רשמי – אתה מעורב במוסד. חצי חב"ד מעורבים היום בעסקנות, גם מי שלא ביקש זאת. אז אתה לא רוצה לדעת מה הרבי מייעץ, איך להתנהל? תסתכל באגרות קודש – ותדע".

ומכאן הוא מסביר גם, בדרך אפשר, מדוע בחר הרבי להדפיס את האגרות בסדר הכרונולוגי. "אם תערוך את הסדרה לפי נושאים – חצי מהמכתבים כלל לא יודפסו, כי אינם שייכים לשום נושא מוגדר. הרב

לוין שאל על כך בתחילה, וביקש לסדר לפי נושאים כמו ב'לקוטי שיחות' – והרבי בחר במפורש בסדר הכרונולוגי, כמו אגרות הרביים. ויש בכך טעם פשוט: כך אתה רואה את ההתפתחות. איך מוסד התחיל בשנה זו, וכיצד התפתח; ואיך היקף עבודת הרבי עצמו הלך וגדל משנה לשנה. כשהמכתב שלם – לא חתוך לחמישה נושאים – אתה רואה את התמונה כולה".

האיגרות שריגשו

מכל מה שראה לאורך השנים, אומר הרב חזן, דבר אחד תפס אותו במיוחד. "הרבי", הוא אומר, "הוא בבחינת 'ראשו בשמים ורגליו בארץ' – כלפי כל אחד ואחד. כמו שנאמר על יהושע, שיכול ללכת כנגד רוחו של כל אחד ואחד. ביחידות לא היינו בפנים, אנחנו לא יודעים מה היה שם. אבל באגרות קודש אתה רואה את זה בגלוי. פתאום, באותו דף ממש: מכתב אחד בעניין למדני עמוק, סוגיה שלמה – ולצידו, מכתב לילד קטן. 'ללכת כנגד רוחו של כל אחד ואחד' – זה בדיוק זה".

כששאלנו את הרב חזן, **איזו איגרת ריגשה אותו במיוחד?** הוא הצביע על כמה, וכולן – אומר הוא – מגלות את אותה נקודה.

"קח ילד קטן", הוא פותח, "שכותב לרבי שאלה: למה קוראים לשמונה-עשרה 'תפילת העמידה' – הרי עומדים גם בחלקים אחרים של התפילה? הרבי לא שולח אותו לשאול את השאלה הפשוטה הזאת אצל המלמד שלו, אלא יורד אל דרגתו של הילד ומשיב לו, שבחלק הזה כולם עומדים – ומדגיש בכתב-ידו: 'אפילו אנשים מבוגרים שקשה להם'. תשובה עניינית לילד.

"אבל מה שתפס אותי", הוא ממשיך, "זה מה שהרבי מוסיף אחר-כך, שורה אחת: 'בוודאי תהיה דוגמה חיה לחברים שלך'. ילד בכיתה! הרבי לא רק עונה לו תשובה – הוא מיד 'תופס' אותו, והופך אותו ממקבל למשפיע. שיהיה ילד טוב, שבהנהגתו ישפיע על חבריו. כאן אתה רואה איך הרבי בתור מנהיג ישראל: מוציא את הנקודה היהודית מכל אחד".

ומשם הוא עובר אל מכתב נוסף שריגש אותו – המכתב למר בורג. "נדפס ב'בית משיח", הוא מספר. "בורג כתב אל הרבי מכתב, והתאריך היה י"ב תמוז – חג הגאולה. והרבי פותח: 'קיבלתי את מכתבך... ואני מתפלא מאוד שאינך מזכיר כלל שהיום הוא חג הגאולה'.

"כאילו הרבי מתלונן", הוא אומר בהתרגשות. "אתה כותב לרבי מכתב ביום י"ב תמוז – ולא מזכיר במילה שזה חג הגאולה? בורג לא היה חסיד חב"ד רשמי, ובכל זאת הרבי כאילו רוצה שגם הוא יחיה את י"ב תמוז. אצל הרבי אין חוכמות. הרבי מכניס בו ציפיות: 'אני מצפה ממך שתחיה את י"ב תמוז – כמו שאני חי אותו'".

"זה הדבר", הוא מסכם, "שאתה רואה לאורך כל האגרות קודש. הרבי לא מסתפק במתן תשובה. בכל מכתב, ובכל אדם, הוא מחפש איך לרומם אותו – שלא רק יקבל מענה, אלא בעצמו יהפוך למשפיע. הרבי מוציא את הנקודה היהודית מכל יהודי".

"קח את שנת הק"ן (150 שנה להסתלקות רבינו הזקן)", הוא אומר. "בשנה כזו, כמעט בכל מכתב, הרבי מזכיר את שנת הק"ן – אם בתאריך, אם בתוך המכתב, ולעיתים בשניהם. לא חשוב מי היה היהודי שמולו. הרבי, כביכול, אומר: כולם צריכים לחיות את 'שנת הק"ן'. לא רק הרבי חי ככה – הרבי רוצה שכל העולם יחיה ככה. זה לא 'אני חב"דניק, התוועדתי בי"ט כסלו ובי' שבט'. אצל הרבי – זה לכל העולם, אפילו לאנשים שכלל לא שמעו על היומי דפגרא אלו".

"מה שהרבי 'חי' – הוא דורש מכל העולם"

אותה התייחסות אישית לכל אחד, אומר הרב חזן, מתרחבת עד קצות תבל.

ביטוי מובהק לכך הם המכתבים הכלליים. "החל מח"י אלול תש"י", אומר הרב חזן, "כותב הרבי 'אל בני ובנות ישראל בכל מקום שהם'. זהו הביטוי הראשון להיותו נשיא כל אנשי הדור – לא רק נשיא חב"ד.

"ולמכתבים אלו ציפה הרבי ליחס אמיתי", הוא ממשיך, ומצביע על מענה שנדפס באחד הכרכים. "הרבי כותב למישהו שהתלונן כביכול שאינו מקבל ממנו מענה: 'כמה וכמה פעמים בשנה כתבתי לו – ובאריכות – באמצעות המכתבים שפותחים ב"אל בני ובנות ישראל בכל מקום שהם"... ומעולם לא הגיעה אליי ידיעה מהם בתוכן מכתביי אלה; וכששאלתי מן הצד – המענה גם-כן: "אין ידוע"'. כלומר – מכתב כללי הוא מכתב אמיתי שמיועד ממש לכל יהודי ויהודי, ויש להתייחס אליו ככזה".

ויש מכתבים שהם כלליים-פרטיים. "יש מענה נפלא", הוא מספר, "שבו מגלה הרבי את כוונתו הפנימית בשליחת מכתבים אלו. הוא נכתב לרב שהתלונן שקיבל, כמענה למכתבו, מכתב שהוא מכנה 'חוזר' – כנראה מפני שנשלח לעוד רבים. הרבי משיב לו: 'הקובלנא עליי... ששלחתי לו מכתב שקורא "חוזר"... היא מפני שקיוויתי: ראשית, שיש לו עניין בענין של תורה; שנית, שיתעניין לדעת במה אני "מונח" באותו זמן; ושלישית, שילמד את הענין – לרבות מראי-המקומות – על-מנת למוסרו, באותיות ובהסברה המתאימה, לאנשי קהילתו – שהוא היחיד בקהילתו, ואולי בכל יאהאניסבורג, שקיבל מכתב חוזר זה'. כלומר, גם 'מכתב חוזר' אינו סתם נייר – הוא שליחות".

המהדורה השלימה – כל מכתב במקומו

במהלך שיחתנו, כשאני שואל את הרב חזן איך ההרגשה עם סיום הסדרה? - הוא מפתיע אותו בשורה דרמטית: אנחנו לא מסיימים, אלא מתחילים!

לנגד עיני המשתוממות, הוא מסביר: הסדרה אמנם מסתיימת – אך מיד מתחילה מלאכה חדשה. המהדורה החדשה, השלמה, של אגרות-קודש.

"מה הבשורה במהדורה החדשה?" אני שואל, והרב חזן משיב מיד: "קודם כל – שכל המכתבים יהיו על מקומם. תחשוב על אדם רגיל, שרוצה לחפש מכתב מסוים, נניח מי"א ניסן של שנה פלונית. הוא פותח את כרך א' – ולא מוצא. הולך לכרך כ"א – אולי שם, במילואים. ואז לכרך מ"ג. אדם נורמלי מתייאש כבר בהתחלה; אפילו מי שבקיא בעניינים מתבלבל. במהדורה החדשה כל מכתב יישב במקומו הכרונולוגי הנכון – ומיד אתה מוצא אותו".

הלב של הפרויקט החדש הוא איסוף המילואים – וזו עבודה עצומה. "צריך לאסוף הכול מכל מיני מקורות", הוא אומר. "במהלך השנים פורסמו אלפי מכתבים חדשים בספרי מלקטים שונים, בתשורות שחולקו בשמחות, ועוד ועוד. אצלי לבדי מונחים כמה ארגזים מלאים מכתבי מילואים. לפי החשבון שלי, מדובר בלפחות עשרים כרכי מילואים נוספים".

וכאשר אנשים יצטטו קטע מאגרות קודש - כיצד הם יציינו אליו? "כמו בכל ספרי החסידות שאנחנו מוציאים במהדורה חדשה ומורחבת", הוא משיב. "כותבים 'מהדורה חדשה', עם ציון שנת ההוצאה – 'מהדורת תשפ"ו'. כך עושים בכל הספרים".

הרב חזן מודע לכך שמדובר בפרוייקט עצום. "מדברים כאן על אולי שבעים כרכים", הוא אומר בשקט. "ארבעים שנה לקח להוציא את הסדרה הקודמת – וזה היה עם כל מה שכבר היה מונח. במהדורה החדשה צריך לאסוף הכול מחדש, מכל מקור: להעתיק, לחפש, לבדוק, לאמת – כרך אחר כרך. אם נצליח להוציא שלושה כרכים בשנה, הרי לפנינו עשרים שנות עבודה".

ובתוך כל גודל המשימה, נשמעת גם תקווה. "אני מקווה", הוא אומר, "בעוד כמה חודשים יראה אור הכרך הראשון של המהדורה החדשה". ראשון – מתוך שבעים. צעד ראשון בדרך ארוכה, שכל-כולה גילוי אוצרות הרבי מלך המשיח לכל בית ישראל.